

ATSIMINIMAI APIE J. JABLONSKĮ

J. BALČIKONIS

Praėjo 30 metų nuo J. Jablonskio mirties, ir nebedaug liko žmonių, kurie arčiau jį pažino. Bet jis paliko savo mokslą, ir kuo geriau pažįstame tą jo mokslą, tuo geriau pažįstame patį J. Jablonskį. Ir kitus geriau pažįstame praeities žmones, kurie yra nusipelnę mūsų kalbos mokslui, sakysim, Daukšą, Sirvydą, Bretkūną, Kuršaitį, Jaunių, jei pažįstame jų darbus. Jie tarsi sugrižta iš mirusiųjų karalystės ir mums ateina į pagalbą. Kažkas yra pasakęs, kad tauta neturi ateities, jei ji nebrangina praeities. Štai dėl ko dabar valdžia rūpinasi taip iškilmingai minėti J. Jablonskio mirties sukaktį.

J. Jablonskį pirmą kartą mačiau, kai jis neseniai buvo atvažiavęs į Panevėžio mokytojų seminariją, o aš tik baigęs Panevėžio vidurinę mokyklą. Apie jį jau buvau girdėjęs iš dantų gydytojos Janulaitytės, kilusios nuo Šiaulių, kur gyveno J. Jablonskis ir slaptai mokė lietuvių kalbos vietos jaunimą. Iš tos Janulaitytės, paskiau ištekėjusios už Biliūno, mes, mokiniai, gaudavome pasiskaityti „Varpą“ ir kitus laikraščius, gabenamus per sieną iš Vokietijos. Aš jau buvau skaitęs jo 1901 metų gramatiką. Suprantamas daiktas, norėjau pažinti ir jos autorių. J. Jablonskį sutikau vaikščiojant žemės ūkio parodoj. Supažindino su juo vienas agronomas. Iš tos parodos atsime nu didelį skyrių, kur buvo išdėstyti mūsų sodžiaus moterų įvairiausi audiniai ir mezginiai iš lino ir iš vilnos. Ten J. Jablonskis žiūrino gražius rankų darbus, šnekino moteris, domėjosi jų kalba.

Panevėžyje J. Jablonskis dirbo seminarijoje dvejus metus. Ten pas jį buvau užėjęs dvejetą ar trejetą kartų. Tarp kitko, tuo metu jis vertė su mokiniais „Visuomenės įnamius“ ir mačiau ant stalo ištaisytus rankraščius. Iš jo tų vertėjų vėliau pasižymėjo pedagoginėje literatūroje Murka ir Vireliūnas.

Iš Panevėžio, aplinkybių verčiamas, J. Jablonskis išvažiavo į Brestą, ten ketvirtą metų dėstė gimnazijoje lotynų kalbą. 1912 metais mokslo apygarda jį perkėlė į Gardiną, kur jį užklupo pirmasis pasaulinis karas. Gyvendamas Breste ir Gardine, kiekvienu nedarbo metu lankėsi Vilniuj,

tada jį visada matydavau. Kai jis Vilniuj apsidarė, tuojau rinkdavosi žmonės pasitarti kalbos klausimais. Daugiausia atėdavo laikraščių bendradarbiai. Jiems rūpėjo pirmiausia rašyba. Smarkesnių ginčų iškildavo rašybos klausimais, kai kartais atvykdavo Būga. J. Jablonskis troško rašybos vienybės, bet po ginčų visi išsiskirstydavo nepasiekę tos vienybės. Laikraščių redakcijos vis rašė nevienodai.

1914 metais mokslo apygarda J. Jablonskį iškėlė į Veližo gimnaziją, per 100 kilometrų nuo geležinkelio. Nuo 1915 metų rugpiūčio mėnesio buvo paskirtas į Voronežą, į lietuvių pabėgėlių gimnaziją. Tą paskyrimą jis sutiko su džiaugsmu, jam buvo malonu dirbti su savo krašto žmonėmis. Dirbti tarp savųjų jis troško visados. Bet sveikata buvo jau gana pakrypusi. Gimnazijoje dėstė lotynų ir lietuvių kalbas. Pradžioje pamokas važiuodavo su vežėju, paskui su savo račiukais, tačiau nebegalėjo pėsčias vaikščioti į klases, todėl po dvejų metų pasitraukė iš mokyklos darbo. Namie būdamas, jis vis dėlto daug dirbo. Nuo ryto lig vakaro sėdėjo pas jį mokiniai, o jis jiems diktavo. Pats jau sunkiai rašė. Čia jis parašė skaitymo knygos „Vargo mokyklai“ abidvi dalis, „Mūsų žodynėli“, „Mūsų rašybą“, prisidėjo prie matematikos ir kitų mokslo šakų terminų sudarymo.

Iš Voronežo 1916 m. J. Jablonskis buvo nukeliamas į vieną Suomijos kurortą — Heinolą. Tada jis dar galėjo vaikščioti, nors šlubuodamas. Jis mėgo paplaukyti po ežerą: aš jį nuveždavau su račiukais, jis įlipdavo į pristumtą laivę, sėdėdavo ir skaitydavo laikraštį. Kartą jį nuvežiau prie vietinės mokytojų seminarijos. Mokykla buvo ant kalniuko atviroj vietoj, o aplink šviesiai dažyti mokytojų namai. Aš anksčiau buvau apžiūrėjęs tą seminariją ir papasakojau apie klasių švarumą, tvarką, apie mokslo priemones. Jis susigraudinęs pasakė: „Čia mokytojai neserga nervais“. Matyti, savo nesveikatą laikė nervų liga.

Iš tada atsimenu vieną jo pasakojimą. Kartą jis važiuojo per Vokietiją. Vagone išsikabėjo su savo kaimynu. Paskiau tas sakantis: „Jūs būsite pedagogas“. J. Jablonskis nustebęs klausia, iš ko jis spėjantis. Tas atsakė: „Mūsų literatūra piešia tokius užvartus rusų mokytojų tipus“.

Pagaliau sulaukėm grįžimo dienos. 1918 metų birželio vidury visa Voronežo lietuvių kolonija, susėdę į prekių vagonus, išvažiavo į Lietuvą, kur dar tebešeimininkavo vokiečiai. Išbuvę trejus metus svetimoj padangėj, visi džiaugias važiuojantys į savo kraštą. Džiaugėsi ir J. Jablonskis su kitais.

Keliavom dvi savaites, kol pasiekėm Vilnių. Čia vokiečiai mums davė nakvynę Antakalnio buvusiam kalėjime ir atliko karantiną: mus maudė ir kaitino drabužius. Sužinoję kitą dieną atėjo kai kas iš vilniečių mūsų aplankyti. Kiti iš mūsų po karantino gavo leidimą išeiti į miestą ir pasimatyti su senais pažįstamais. J. Jablonskiui buvo duota patogesnė nakvynė, bet kur ir kaip, dabar neatsimenu. Netrukus pradėjom skirstytis, aš išvažiavau į Panevėžį, o J. Jablonskis pasiliko Vilniuj ir tik 1919 metais nusikraustė į Kauną. Būdamas Vilniuj, nesėdėjo be darbo.

1919 metų rudenį buvo įsteigti lietuvių kalbos mokytojų kursai, kurių vedėju buvo pakviestas J. Jablonskis. Kursuose buvo apie 70 žmonių. Juose dirbo dvejus metus.

1922 m. vasario 16 d. buvo įsteigtas universitetas, ir J. Jablonskis išrinktas humanitarinių mokslų fakulteto garbės profesorium. Jis nesitenkino tuo titulu, bet laikė paskaitas, kol sąlygos leido. Nors ir neramiai gyvendamas, tuo laiku antrą kartą išleido 1922 m. „Lietuvių kalbos gramatiką. Etimologiją“. Vadovėlis buvo skiriamas vidurinėms mokykloms, bet jis labai tiko ir universiteto studentams.

1925 m. buvo išleistas „Lietuvių kalbos vadovėlis pirmosioms vidurinių mokyklų klasėms“. 1928 m. išėjo jo sintaksės antroji dalis „Linksniai ir prielinksniai“. Taip pat išėjo „Vargo mokyklai“ kiti leidimai. Be to, jis Kauno gyvenimo laiku rašė daug knygų recenzijų. Iš daugiau naudingų kalbos mokslui darbų galima paminėti kelius vertimus, sakysim, iš Smailso.

Negali sakyti, kad J. Jablonskio universiteto darbas būtų buvęs visados remiamas. Pirmiausia jis apsigyveno Vilniaus gatvėj, kur turėjo didelį kambarį, galėjusį jam atstoti auditoriją. Ten jis studentams skaitė paskaitas. Kai vėliau apsigyveno Mickevičiaus gatvėj, tokios auditorijos prie buto neturėjo, o į universiteto auditorijas užlipti nepajėgė, todėl nuo paskaitų gavo atsisakyti. Bet paliktas jam buvo egzaminavimas. Buvo tokia tvarka: jis su kitais egzaminų komisijos nariais išrinkdavo rašomojo darbo temą. Ta tema būdavo duodama studentams rašyti kurioj nors universiteto auditorijoje. Peržiūrėjusi rašomuosius darbus, komisija leisdavo laikyti atsakomąjį egzaminą tiems studentams, kurie buvo parašę darbą patenkinamai. Praktikoje buvo taip, kad galėdavo laikyti atsakomąjį egzaminą maždaug dešimta dalis. Tie atėdavo į J. Jablonskio butą, kur būdavo susirinkusi egzaminų komisija ir juos klausinėdavo. Kaip visur, ir čia J. Jablonskis reikalavo parodyti šioki toki mokėjimą. Todėl daugumas studentų turėjo vėl ir vėl laikyti egzaminus. Tada fakulteto dekanas Krėvė-Mickevičius per vieną sesiją pranešė, kad atsakomieji egzaminai turi būti laikomi irgi auditorijoje. Tuo būdu J. Jablonskis buvo pašalintas nuo egzaminavimo. Galima suprasti, kad jam nelengva buvo atsisveikinti su savo ilgų metų priprastu darbu.

Kitą kartą J. Jablonskis buvo skaudžiai įžeistas dėl Kraševskio „Vitolio raudos“ vertimo recenzijos. Vertė Faustas Kirša. Kaip žinoma, toj poemoj Kraševskis idealizuoja lietuvių mitologiją. Atsimenu, mes anais laikais gėrėdamiesi skaitėme lenkišką originalą. Prie švietimo ministerijos buvo knygų tikrinimo komisija, ta pirkto mokyklų bibliotekoms tik tokias knygas, kurios recenzentų buvo pripažintos tinkamos. Kiršos vertimą davė recenzuoti J. Jablonskiui. Vertimas tikrai menkas, kalba labai prasta. Taip ir parašė J. Jablonskis. Baigdamas davė toki klausimą vertėjui: „Kaip žiūrėtų jis į tapytojo darbą, iš kurio matyti, jog to tapytojo nesusivokiama ir nesirūpinama nusivokti apie spalvų reikšmę tapyboje, apie tapinio medžiagą, lytį (formą)?“ Suprantamas daiktas, kad knygų tikrinimo komisija negalėjo tos knygos leisti į mokyklų bibliotekas. Bet ką

ji toliau darė? Ji kreipiasi į humanitarinių mokslų fakultetą, prašydama pasakyti savo nuomonę dėl to vertimo. Dekanas, tas pats Krėvė-Mickevičius, iškelia tą klausimą fakulteto posėdyje, ir fakultetas nutaria, kad vertimas, nors turi kiek kalbos trūkumų, bet mokyklų bibliotekoms tinka. Aš pats buvau tame posėdyje, tiksliai nutarimo žodžių negaliu pasakyti, bet prasmė buvo tokia.

J. Jablonskis buvo žmogus tiesus, niekam nepataikavo ir nelenkė sprando ten, kur reikėjo priešintis. Kaip žinoma, J. Jablonskis labai gerbė Žemaitę, brangino jos kalbą, bet už „Nelaimės“ apsakymėlių skaudžiai išplakė autorę, prirašiusią nebūtų daiktų apie bankų reikalus. Gal būt, dalies dėl savo tiesumo jis buvo kilnojamas iš vienos vietos į kitą.

J. Jablonskis daug prisidėjo prie mūsų mokslinės terminologijos sudarymo. Ne vienai mokslo sričiai padėjo nustatyti terminus. Tarp kitko mes iš jo turime visą gramatikos terminologiją: *daiktavardis, veiksmažodis, vardininkas, vietininkas* ir t. t. Kam gali ateiti klausimas, kodėl *galininkas* 1901 metų gramatikoje vadinamas *priekininkas*. Aš jo kartą klausiau. Man paaiškino taip: paėmus kokį šakinį, sakysim, *arklys ėda šieną*, papildinio žodis *šieną* veiksmažodžiui *ėda* stovi priešais, priekyje, iš čia *priekininkas*, o tame pačiame pasakyme žodis *šieną* yra gale, todėl daugiau tinka vadinti *galininkas*. Jis vengė aklo vertimo iš accusativus, norėjo terminą išvesti iš funkcijos sakinyje.

Ir šiaip daug reikalingų visuomenei turime terminų, sudarytų naujoms sąvokoms ar pakeitusių visokių barbarizmus: *pirmadienis, antradienis, įtaka, padarinys, eglutė, degtukas* ir t. t. Įdomi *degtuko* istorija, aprašyta viename „Varpo“ numeryje, bet iš jaunimo gal nedaug kuriam žinoma, todėl čia papasakosiu. Gyvojoj kalboj *degtuko* vietoj buvo pirmiau vartojami tarmėse įvairūs barbarizmai: *sierčiukai, zapalkos, švebeliai*. Buvo mėginta sudaryti savo kokį žodį, pvz. *brėžiukai*, bet neišsigalėjo. Gyvendamas prie Kelmės, J. Jablonskis sugalvojo paleisti žodį *degtukas*, sudarytą kaip *plaktukas*. Norėdamas išmėginti, ar žodis bus suprantamas, J. Jablonskis su kitais nuėjo į Kelmę ir vienoj krautuvėj paklausė, ar neturi *degtukų*. Krautuvininkas papurtė galvą ir pasakė, kad nėra. Kitoj krautuvėlėj taip pat atsakė, kad neturi, bet pridėjo, kad netrukus bus. Trečioj krautuvėlėj vėl tas pats. Vadinasi, žodis neaiškus. Tada jie parodė į gulinčią dėžutę ir tarė: „Kaip nėra, štai guli ant stalo!“ Krautuvininkas susigriebęs atsiliepė: „Degtukai, aš turiu, kiek ponams reikia?“. Toliau į kurią krautuvėlę jie užsukdavo, visi žinojo, kas yra degtukai. Taip iš Kelmės *degtukas* paplito po visą kraštą, ir dabar nerasi žmogaus, kad jo nežinotų.

J. Jablonskis mums suformavo rašomąją kalbą: sutvarkė rašybą ir savo paties raštais davė taisyklingumo pavyzdį. Jis nurodė kelią, kuriuo turime eiti, jei norime turėti padorią kalbą — tas kelias yra laikytis gyvosios kalbos normų. Remdamasis tuo principu, jis visą gyvenimą taisė mūsų raštų kalbą. Kiekvieną svarbesnį leidinį jis vertino kalbos atžvilgiu, kėlė nukrypimus nuo gyvosios kalbos. O tokių nukrypimų netrūko. Mes gyvename apsupti kaimynų, dažnai verčiame svetimų pasakymų ne prasme,

o žodžius. Kai kurie iš tų vertimų esti net juokingi. Kartą aš ateinu pas J. Jablonskį, jis šypsodamas klausia, ar aš skaitęs praeitos dienos laikraščius. Aš atsakiau, kad skaitęs. Tada jis klausia, ką ten matęs. Aš atsakiau, kad nieko ypatingo neradęs. Tada jis paima nuo stalo vieną dienrąštį ir rodo pasibrauktus tokius pasakymus: *Faktas ant veido ir Statyti klausimą šonkauliu*. Radęs kokių kalbos negerumų, jis dažnai karščiuodavosi ir bardavosi, bet šį kartą jis tik juokėsi, matyti, galvodamas, kad panašūs pasakymai patekę į laikraštį per redaktoriaus neapdairumą ir kalbai nepakenks. Dar girdėjau, kad vienas Kauno dėstytojas, neseniai grįžęs į savo kraštą, vietoj termino *stuburas* sakė „paskambinantis stulpas“, jo versta iš rusų *позвоночный столб*; jis manė, kad *позвоночный* kilęs iš veiksmažodžio *звонить* „skambinti“. Kaip jūs žinote, žodis *позвоночный* kilęs yra ne nuo *звонить*, o nuo *звено* „narys, grandis“, gavęs o vietoj e dėl balsių kaitos. Žinoma, toliau tas juokingas terminas nebuvo vartojamas.

Nuo J. Jablonskio mirties praėjo 30 metų, per tą laiką mūsų rašomoji kalba galėjo daugiau patobulėti, bet kai kur, ypač periodikoj vis dar pasitaiko pasakymų, kuriuos jis taisė. Iš to išeina, kad mes turime labiau atsidėję jo palikimą studijuoti, pasiekti ne tik jo svajotąją kalbos gerumą, bet ir pralenkti. Juk šiais laikais kalbos gerėjimui yra duotos visos sąlygos. Dabar mūsų turima paties J. Jablonskio raštų nauji leidimai, Lietuvių kalbos ir literatūros instituto, universiteto ir pedagoginio instituto gražūs lituanistiniai mokslo darbai, gerokai pavarytas didysis lietuvių kalbos žodynas su gausia frazeologija, tautosakos leidiniai ir t. t., užsienyje baigiamas leisti Frenkelio etimologijos žodynas, Otremskio lietuvių kalbos gramatika.